

Επιστημονική θεώρηση της λεξικογραφικής και λεξικολογικής ορολογίας σε μονόγλωσσα ελληνικά και ξένα λεξικά και εγχειρίδια γλωσσολογικών όρων: Η συμβολή της αρχαίας ελληνικής και λατινικής στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής γλωσσολογικής ορολογίας

Σοφία Ζερδελή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η θεματική της παρούσας ανακοίνωσης επικεντρώνεται στην επιστημονική θεώρηση και ανάλυση ειδικών όρων και βασικών αρχών των κλάδων της λεξικολογίας και της λεξικογραφίας και στην οριοθέτηση του περιεχομένου τους στο ευρύτερο πλαίσιο οργάνωσης της γλωσσολογικής επιστήμης. Προς την κατεύθυνση αυτή, διαλαμβάνονται ενδεικτικά ορισμένοι από τους σημαντικότερους – κατά την άποψή μας – όροι και εξετάζεται ο τρόπος διαχείρισής τους από ελληνικά και ξένα μονόγλωσσα γενικά λεξικά, ειδικά λεξικά γλωσσολογικής ορολογίας, on-line λεξικά, καθώς και εξειδικευμένες πηγές της ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας. Οι όροι αναλύονται από άποψη ιστορικής, ερμηνευτικής και ετυμολογικής προσέγγισης, με ιδιαίτερη αναφορά στις μορφολογικές δομές, που προέρχονται από αρχαίες ελληνικές ή λατινικές ρίζες ή λέξεις (νεοκλασικά δάνεια) και στην επίδρασή τους στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής γλωσσολογικής ορολογίας.

Scientific approach of lexicography and lexical terminology in monolingual Greek and foreign language dictionaries and handbooks of linguistic terms: The contribution of ancient Greek and Latin to the formation of the European linguistic terminology

Sophia Zerdeli

ABSTRACT

The thematic of this announcement focuses on the scientific approach and analysis of special terms and basic principles of lexicology and lexicography branches and the delimitation of their content within the boarder framework of organization of the linguistic science. Towards this direction, are indicatively comprised some of the most important – according to our opinion – terms and there is examined the way of being administered by Greek and foreign monolingual general dictionaries, special dictionaries of linguistic terminology, on-line dictionaries, as well as technical sources of Greek and foreign bibliography. The mentioned terms are analyzed from a historic point of view, from explanatory and etymological approach with a special reference to the morphological structures, which come from ancient Greek or Latin roots or words (neo-classic loans) and their impact to the formation of the European linguistic terminology.

0 Εισαγωγή

Η ορολογία της γλωσσολογίας, όπως και άλλων επιστημονικών πεδίων, έχει διαγλωσσική διάσταση, χάρη στην ταχύτατη διάδοσή της μεταξύ των γλωσσών, γεγονός που οφείλεται στην τεράστια ανάπτυξη των επιστημών, στην εξειδίκευση των γνώσεων σε συγκεκριμένα πεδία-τομείς και στην εξεύρεση νέων τεχνολογιών, που επιτρέπουν την ευχερέστερη επικοινωνία των ειδικών επιστημονικών κλάδων.

Στα πλαίσια διαμόρφωσης της σύγχρονης αυτής πραγματικότητας, προέκυψε η ανάγκη έκδοσης και χρήσης όχι μόνο γενικών γλωσσικών λεξικών, αλλά και εξειδικευμένων έργων αναφοράς (έντυπων ή ηλεκτρονικών λεξικών ή γλωσσαρίων ειδικού λεξιλογίου), με σκοπό την καταχώριση επιστημονικών λεξιλογίων διαφόρων κλάδων. Παράλληλα, η γλωσσολογική ανάλυση (γραμματική, συντακτική, σημασιολογική) βασίζεται στη «λέξη», η οποία κατά την άποψη πολλών γλωσσολόγων, θεωρείται ως κατεξοχήν μονάδα της γλώσσας. Το λεξικό, κατά συνέπεια, αποτελεί ένα μέσο αναντικατάστατο στην εκμάθηση του λεξιλογικού πλούτου μιας γλώσσας, παρέχοντας πληροφορίες για τις λεξικές μονάδες σε σημασιολογικό, μορφολογικό και συντακτικό επίπεδο.

Η συνεξέταση των παραπάνω παραγόντων μάς οδήγησε σε συστηματική ερευνητική ενασχόληση με τον επιστημονικό κλάδο της λεξικολογίας και τις εφαρμογές της στη σύγχρονη λεξικογραφία. Στόχος μας στην παρούσα εργασία είναι να διερευνήσουμε:

- τη συσχέτιση της Ορολογίας με τα γνωστικά πεδία της Λεξικολογίας και της Λεξικογραφίας
- τον ρόλο της Αρχαίας Ελληνικής και Λατινικής στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής γλωσσολογικής ορολογίας
- την ανάλυση ειδικών λεξικολογικών και λεξικογραφικών όρων, αναφορικά με τη σημασία, την ιστορική και ετυμολογική προέλευση και την αλληλεπίδραση μεταξύ τους

Στην έρευνά μας λάβαμε υπόψη, ως εργαλεία αναφοράς, εξειδικευμένες γλωσσολογικές μελέτες, ελληνικά και ξένα μονόγλωσσα γενικά λεξικά, ειδικά λεξικά γλωσσολογικής ορολογίας και on-line λεξικά. Αναφέρουμε ενδεικτικά τα παρακάτω: *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη (στο εξής ΛΚΝ), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη (στο εξής ΛΝΕΓ), *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη (στο εξής ΕΤ.ΛΝΕΓ), *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής* του D.Crystal (μτφρ. Γ. Ξυδόπουλος), *Σύγχρονο Γλωσσολογικό Λεξικό* του Γ. Σακελλαριάδη, *Oxford English Dictionary* (στο εξής OED), *Longman Dictionary of Contemporary English* (στο εξής LDOCE), *Dictionary of Lexicography* των Hartmann & James, το γερμανικό λεξικό

Wahrig, το On-line Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (στο εξής ΑΛΝΕ) κλπ.

1 Η επίδραση της Αρχαίας Ελληνικής στις Ευρωπαϊκές Γλώσσες

Όπως ο κόσμος εξελίσσεται, με τον ίδιο τρόπο εξελίσσεται και η γλώσσα προκειμένου να καλύπτει τις διαρκώς νέες ανάγκες των ομιλητών της [1]. Η γλώσσα, ως δυναμική οντότητα που παρακολουθεί και εκφράζει τη διανοητική λειτουργία και την επικοινωνιακή σκέψη του ανθρώπου, έχει ανάγκη από συνεχή ανανέωση και εμπλουτισμό. Πηγή ανανέωσης και εμπλουτισμού μιας γλώσσας θεωρείται η διαδικασία της νεολογίας, δηλαδή η δημιουργία νέων λέξεων και νέων λεξιλογικών συνάψεων, τμήμα της οποίας αποτελεί ο δανεισμός [2]. Το φαινόμενο του δανεισμού παρατηρείται σε όλες τις γλώσσες, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση για τον αρχαίο και νεότερο κόσμο την ελληνική. Ο δυτικός Ευρωπαϊκός πολιτισμός στηρίζεται στην πραγματικότητα στα σπουδαία κείμενα της αρχαίας ελληνικής διανόησης (φιλοσοφίας, επιστήμης, λογοτεχνίας, θεάτρου). Αυτό εξηγεί το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις βασικές έννοιες - λέξεις / κλειδιά στη διεθνή επιστημονική ορολογία είναι ελληνικές (πρβλ. σύστημα, μέθοδος, τεχνολογία, θεωρία κ.ά.) [3]. Στη συνέχεια, πέρασαν στα λατινικά, στα οποία άσκησαν μεγάλη επίδραση και μέσω των λατινικών στις ευρωπαϊκές γλώσσες [4]. Οι δύο αυτές γλώσσες αποτέλεσαν τη βάση για τη δημιουργία πληθώρας νέων λέξεων, που πολλές φορές δεν σχετίζονταν μορφολογικά ή σημασιολογικά με τον αρχαίο κόσμο.

Στο μεγαλύτερο μέρος των γλωσσών της Ευρώπης, μπορούμε να αναγνωρίσουμε ελληνικές ρίζες, οι οποίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία για τον σχηματισμό των λόγιων λέξεων. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις εξής: *θερμο-*, *πυρο-*, *κρυο-*, *ορο-*, *Γλωσσο-*, *Μικρο-*, *Μακρο-*, *Λογο-*, *-φωνο*, *-νομος*, *-λογία*, *-γραφία* κλπ. [5]. Πολλοί τεχνικοί όροι των θετικών και των άλλων επιστημών είναι λέξεις ελληνικής προέλευσης, οι οποίες δημιουργήθηκαν με βάση αρχαία ελληνικά γλωσσικά στοιχεία ή με συνδυασμό ελληνικών και λατινικών, στη δεύτερη περίπτωση ως «υβριδικοί σχηματισμοί». Μερικές λέξεις Αρχαίας Ελληνικής προέλευσης επανήλθαν στη Νέα Ελληνική (ΝΕ) ως δάνεια από άλλες γλώσσες (αντιδάνεια) [6]. Στον εικοστό αιώνα, ένας μεγάλος αριθμός νέων λεξιδανείων κατέκλυσε την Ελλάδα, με δότες κυρίως δύο γλώσσες: την αγγλική και τη γαλλική.

Οποσδήποτε, δημιουργεί κάποια δυσκολία στη χρήση των νεολογισμών η παρεμβολή συστήματος άλλης γλώσσας, η οποία αφού δανείστηκε από την Αρχαία Ελληνική (ΑΕ), δανείζει στη ΝΕ το νέο πια όρο που έχει σχηματιστεί σύμφωνα με τους σημασιοσυντακτικούς κανόνες της ξένης γλώσσας [7]. Πάντως, είναι γεγονός ότι το πρόβλημα του δανεισμού ξένων λέξεων, η ελληνική γλώσσα το αντιμετωπίζει με τον

καλύτερο τρόπο: είτε αφομοιώνει την ξένη λέξη φωνητικά και μορφολογικά, εντάσσοντάς την στο δικό της σύστημα, είτε αποβάλλει με τον καιρό την αναφομοιώτη ξένη λέξη, αντικαθιστώντας την με αντίστοιχη ελληνική [8].

2 Συσχέτιση της Ορολογίας με τη Λεξικολογία και τη Λεξικογραφία

Η προοπτική της Λεξικολογίας θα μπορούσε να περιγραφεί σχετικά με τη διεπιστημονική της υπόσταση και τα ζητήματα που την απασχολούν, όπως τη μελέτη της προέλευσης και της «ηλικίας» των λέξεων που συγκροτούν το λεξικό, τη μελέτη της λεξικής διαφοροποίησης σύμφωνα με τις ομάδες των ομιλητών και την επικοινωνιακή περίσταση, τη μελέτη της διάρθρωσης της λέξης από μορφολογική, φωνολογική και σημασιολογική/πραγματολογική άποψη και τη μελέτη της λειτουργίας της λέξης τόσο στο επίπεδο του γλωσσικού συστήματος, όσο και στο επίπεδο της γλωσσικής χρήσης [9,10]. Η Λεξικολογία μελετά το λεξιλόγιο σαν σύνολο λέξεων, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει το αντικείμενό της σφαιρικά σε σύγκριση με το αντικείμενο μελέτης αντίστοιχων ειδικών γλωσσολογικών κλάδων. Καταδεικνύεται, επομένως, η άμεση σχέση της λεξικολογίας με όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης.

Εφόσον βασικός σκοπός της Λεξικολογίας είναι η μελέτη των λεξικών μονάδων σε σχέση με τα κατώτερα και ανώτερα συντακτικά και δομικά επίπεδα, θεωρείται αυτονόητη η σχέση της με τη Λεξικογραφία, η οποία ασχολείται με τα συγκεκριμένα προβλήματα της σύνταξης λεξικών και, κατά την άποψη πολλών γλωσσολόγων, αποτελεί κλάδο της εφαρμοσμένης Λεξικολογίας. Ειδική υποδιαίρεση της λεξικολογίας αποτελεί η μελέτη της επιστημονικής και τεχνικής ορολογίας.

Η λέξη «Ορολογία» [αγγλ. Terminology, γαλλ. terminologie, γερμ. Terminologie], στο εξειδικευμένο λεξικό των Hartmann & James, δηλώνει: α. το πεδίο που ασχολείται με τη θεωρία και την πρακτική της επινόησης, τεκμηρίωσης και ερμηνείας τεχνικών όρων εν γένει και τη χρήση τους σε συγκεκριμένα πεδία εξειδίκευσης, β. τις αρχές που διέπουν τον σχεδιασμό, τη σύνταξη, τη χρήση και την αξιολόγηση Λεξικών Ορολογίας, γ. μια δομημένη λίστα λεξιλογίου ενός τεχνικού πεδίου, π.χ. με τη μορφή Γλωσσαρίου.

3 Λεξικογράφηση των όρων της Λεξικολογίας και της Λεξικογραφίας

α. Λεξικολογία – (αγγλ. Lexicology, γαλ. Lexicologie, γερμ. Lexikologie)

Ο όρος «Λεξικολογία» ορίζεται στα γενικά γλωσσικά λεξικά και στα λεξικά γλωσσολογικής ορολογίας σχεδόν με παρόμοιο τρόπο.

Το ΛΚΝ ορίζει τη «λεξικολογία» ως κλάδο της Γλωσσολογίας, που ασχολείται με τη μελέτη, την ανάλυση και την εξέλιξη των λεξικών στοιχείων μιας γλώσσας. Στο ΛΝΕΓ, αναφέρεται

ως ο κλάδος, που έχει ως αντικείμενο μελέτης το λεξιλόγιο μιας γλώσσας σε όλα τα επίπεδα (εννοιολογικό, σημασιολογικό, φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό κλπ) και του οποίου τα διδάγματα εφαρμόζει η λεξικογραφία.

Με παρόμοιο ορισμό αποδίδεται ο όρος και στο εξειδικευμένο γλωσσολογικό λεξικό του Σακελλαριάδη. Στο λεξικό γλωσσολογίας του Crystal, η «λεξικολογία» είναι ένας όρος, ο οποίος μερικές φορές αναφέρεται στην εν γένει μελέτη του λεξιλογίου μιας γλώσσας (περιλαμβανομένης της ιστορίας του). Στο γερμανικό λεξικό *Wahrig*, ορίζεται ως η επιστήμη του λεξιλογίου, της έρευνας και σύνταξής του σε επίπεδο ετυμολογικό, σημασιολογικό και σχηματισμού λέξεων.

Ως προς την ετυμολογία, παρατηρείται μία διαφοροποίηση σχετικά με την προέλευση του ελληνογενούς όρου «λεξικολογία» μεταξύ των λεξικών ΛΚΝ και ΛΝΕΓ. Στο πρώτο, θεωρείται λόγια λέξη γαλλικής προέλευσης (*lexicologie* < *lexico* + *-logie* = *-λογία*) και στο δεύτερο αγγλικής προέλευσης (πρβλ. *lexicology*). Σύμφωνα με το *Wahrig*, ο όρος παράγεται από το λεξικό (*Lexikon*) + (ελλην.) λόγος. Ο όρος εντοπίζεται για πρώτη φορά το 1828 στο OED. Ο Μπαμπινιώτης μάς πληροφορεί πως η λέξη μαρτυρείται από το 1877.

β. Λεξικογραφία – (αγγλ. Lexicography, γαλλ. Lexicographie, γερμ. Lexikographie)

Ο όρος «λεξικογραφία» μπορεί να ορισθεί ως η τέχνη και η επιστημονική πρακτική της κατασκευής λεξικών [11]. Στο ΛΝΕΓ ορίζεται ως η «επιστήμη που έχει ως αντικείμενο μελέτης τις αρχές και τις μεθόδους συντάξεως ενός λεξικού εφαρμόζοντας τα διδάγματα της λεξικολογίας», ενώ στο *Wahrig* ως «η επιστήμη των λεξικών, της κατάρτισης και σύνταξης λεξικών». Ετυμολογικά η λέξη είναι σύνθετη *λεξικο-γραφία*, λόγιας προέλευσης, μεταφορά του ελληνογενούς γαλλικού *lexicographie* < *lexicograph(e)* = *λεξικογράφ(ος)-ie=ia*. Μαρτυρείται από το 1826. Σε σύγκριση με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες παρατηρείται μακρά λεξικογραφική παράδοση, στην Ελλάδα η λεξικογραφία αναπτύχθηκε συστηματικά την τελευταία εικοσαετία.

γ. Μεταλεξικογραφία – (αγγλ. Metalexigraphy, γαλλ. métalexigraphie, γερμ. Metalexikographie)

Πρόκειται για ένα σύμπλεγμα δραστηριοτήτων, που αφορούν στην κατάσταση του πεδίου της λεξικογραφίας. Ο όρος χρησιμοποιείται για να αποδώσει τη διάκριση ανάμεσα στη *λεξικογραφική πρακτική*, δηλαδή στη σύνταξη λεξικών και στη *λεξικογραφική θεωρία*, στην έρευνα δηλαδή πάνω στα λεξικά [12]. Η λέξη παράγεται από το γαλλικό “*métalexigraphie*”, η οποία προφανώς δημιουργήθηκε από τον Rey και τον Delesalle [13]. Ο όρος χρησιμοποιείται τα τελευταία 30 χρόνια περίπου. Στο ΑΛΝΕ ο όρος αναφέρεται σε αντιστοιχία με τη λεξικογραφία ως προς την κατάληξη και τη γραμματική κατηγορία (Οθ.).

δ. Σημασιολογία – (αγγλ. Semasiology, γαλλ. Sémantique, γερμ. Semasiologie)

Στο ΛΚΝ αναφέρεται ως «κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά την εννοιολογική πλευρά της γλώσσας». Είναι λέξη λόγια<αρχ. σημασί(α)-ο + λεξ. επίθημα -λογία, μεταφορά του ελληνογενούς γερμανικού *Semasiologie*. Ο όρος πέρασε στην Ελληνική το 1860, οπότε χρησιμοποιήθηκε από τον λόγιο Δημήτριο Μαυροφρύδη και καθιερώθηκε αργότερα από τον γλωσσολόγο Γεώργιο Χατζηδάκη.

ε. Λέξη – (αγγλ. word, γαλλ. mot, γερμ. Wort)

Το περιεχόμενο της έννοιας «λέξη» είναι μάλλον αδύνατο να προσδιορισθεί με έναν γενικό ορισμό που να ισχύει καθολικά για όλες τις γλώσσες. Η ύπαρξη διαφορετικού μορφολογικού τύπου γλωσσών αποτελεί ένα από τα βασικά εμπόδια για τον επαρκή επιστημονικό ορισμό της λέξης. Στο ΛΚΝ η «λέξη» ορίζεται ως «γλωσσική μονάδα που περιέχει σημασία και γραμματικό προσδιορισμό». Η «λέξη», ως φορέας σημασίας, ορίζεται με παρόμοιο τρόπο και στα ξένα γενικά μονόγλωσσα λεξικά. Στο LDOCE, ορίζεται ως «η μικρότερη γλωσσική μονάδα, την οποία οι άνθρωποι μπορούν να καταλάβουν, όταν ειπωθεί ή γραφεί από μόνη της». Στο Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD), αποδίδεται ως: «η απλή γλωσσική μονάδα που φέρει σημασία και μπορεί να εκφωνηθεί ή να γραφεί».

Στο ΛΝΕΓ και στο ΕΤ.ΛΝΕΓ αναφέρεται ότι η «λέξη» παράγεται από το ρήμα λέγω<αρχ. λέξις=λόγος, ομιλία <λέγ-σις <λέγω. Ο όρος μαρτυρείται ήδη από τον 5^ο αιώνα π.Χ. (πρβλ. Πλάτωνος «Πολιτεία», με την έννοια «λόγος»). Σταδιακά παρατηρούμε την εξέλιξη της από την έννοια «λόγος» → «ορισμένο τεμάχιο λόγου». Αρχικά, δηλαδή, σήμαινε γενικά την ομιλία, αυτό που λέει κάποιος (πρβλ. Αριστοτέλη «Ρητορική» → λέξις: ένα από τα κατὰ ποιόν μέρη της τραγωδίας). Στις Ευρωπαϊκές γλώσσες παρατηρούμε ότι συχνά η λέξη που χρησιμοποιήθηκε για το «λεξικό τεμάχιο» αναφέρεται και στη γλώσσα γενικά, πρβλ. αγγλ. *word*, γερμ. *Wort*, ιταλ. *parola* και κυρίως λατιν. *dictio*, που είχε αντίστοιχη ή παραπλήσια εξέλιξη με τη λέξη «λόγος» > «ύφος λόγου» > «λέξη».

στ. Λέξημα – (αγγλ. lexeme, γαλλ. lexème, γερμ. Lexem)

Στο ΛΝΕΓ ορίζεται ως βασική μονάδα της σημασιολογικής ανάλυσης του λεξιλογίου μιας γλώσσας, που μπορεί να αποτελείται είτε από μία λεξική ρίζα ή από μία λέξη μαζί με τις κλιτικές μορφές της και τα άμεσα παράγωγά της ή από ιδιωτισμούς, οι οποίοι δεν έχουν νόημα αν αναλυθούν σημασιακά κατά λέξη (λ.χ. «παίρνω τ' απάνω μου», δηλαδή αναθαρρώ). Ελληνογενής ξενικός όρος, πρβλ. αγγλ. *lexeme*<λέξη(η)+παραγ. κατάλ. -ημα.

ζ. Λεξιλόγιο – (αγγλ. vocabulary, γαλλ. vocabulaire, γερμ. der Wortschatz)

«Λεξιλόγιο», στο λεξικό του Σακελλαριάδη, θεωρείται το σύνολο των λέξεων μιας γλώσσας,

που χρησιμοποιούνται στον προφορικό και τον γραπτό λόγο και που χαρακτηρίζονται από μια λεξική σημασία, η οποία μπορεί να αναλυθεί σημασιολογικά. Γίνεται συνήθως διάκριση, ειδικά στην εκμάθηση των γλωσσών, μεταξύ του ενεργητικού (active) και του παθητικού (passive) λεξιλογίου: το πρώτο αναφέρεται στα λεξικά στοιχεία που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι και το δεύτερο στις λέξεις τις οποίες κατανοούν, αλλά δεν χρησιμοποιούν οι ίδιοι. Ετυμολογικά: η λέξη είναι λόγια < λέξι(ς) + λεξικό επίθημα –λόγιο < θ.του ρ. λέγω, απόδοση στην ελληνική ξένου όρου, πρβλ. αγγλ. *vocabulary* ή του γαλλ. *vocabulaire* από το λατινογενές *vocabularium* (<λατ. *Vocabulum*). Η λέξη μαρτυρείται από το 1853 και πρωτοαπαντά στον Κάρολο Φαβρίκιο.

η. Λεξικό – (αγγλ. dictionary, γαλλ. dictionnaire, γερμ. Lexikon και Wörterbuch)

Ο όρος «Λεξικό» σημαίνει το συστηματικό έργο ή βιβλίο, που συγκεντρώνει σε αλφαβητική ή άλλη (π.χ. θεματική) σειρά: α) λέξεις μιας γλώσσας, παρέχοντας ποικίλες πληροφορίες, β) γνώσεις που αφορούν την επιστήμη, την τεχνική, την τέχνη. Στο *Wahrig* αναφέρεται ως το συστηματικό έργο με αλφαβητική σειρά, γλωσσάρι και Γλωσσολ.: το σύνολο των λεξημάτων μιας γλώσσας. Η λέξη «λεξικό» σχηματίστηκε από το επίθετο «λεξικός»: < (ελνστ) *λεξικόν* (εν. *βιβλίον*), ουσιαστικοποιημένο ουδέτερο του επιθέτου *λεξ(ικός)*<αρχ. *λεξι(ς)*+*παραγ.κατάλ. -ικός*. Χρησιμοποιήθηκε ως όρος πιθανώς μετά τον 1^ο αιώνα μ.Χ. Οι ξένες γλώσσες χρησιμοποίησαν τον ελληνικό όρο *λεξικόν* (γαλλ. *lexique*, αγγλ. *lexicon*, γερμ. *Lexikon*) πολύ αργά (Γαλλική 1560, Αγγλική 1595-1605, Γερμ. 17^{ος} αιώνας), ενώ λίγο νωρίτερα, άρχισαν να χρησιμοποιούν τον λατινογενή όρο *dictionary* (Γαλλ. *dictionnaire* 1539, Αγγλ. *dictionary* 1520-1530, η δε Γερμανική το *Wörterbuch*, < *Wörter* = «λέξεις»+*Buch*= «βιβλίον», από τον Comenius, το 1631). Οι όροι *Wort*, *Wörterbuch*, *Wortschatz*, απαντούν και στα γερμανικά on-line λεξικά “*Das Deutsche Wörterbuch*”, που εξέδωσαν οι Γερμανοί Jakob και Wilhelm Grimm το 1838 και στο λεξικό DWDS (= *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*). Πρόκειται για λεξικά με μεγάλη ποικιλία λημάτων ποικίλων υφολογικών αποχρώσεων, τεκμηριωμένη ετυμολογία και παραθέματα από τη λογοτεχνία.

4 Δομή Λεξικού

α. Λήμμα – (αγγλ. lemma, γαλλ. entrée, γερμ. Lemma)

Στο ΛΚΝ ορίζεται ως ο κυριότερος, ο χαρακτηριστικότερος τύπος με τον οποίο γράφεται συνήθως με έντονα (μαύρα) γράμματα και κάτω από τον οποίο εξετάζεται μια λέξη σε άρθρα λεξικών ή εγκυκλοπαιδειών. Οι σχέσεις του λήμματος στο έργο αναφοράς είναι αμφίδρομες: εντός της συνολικής μακροδομής αποτελεί το σημείο πρόσβασης, όπου ο συντάκτης τοποθετεί και ο χρήστης βρίσκει τις πληροφορίες που παρατίθενται. Λόγια λέξη:

<αρχ.λήμμα<λήβ-μα<λαμβάνω<λήψη. Στο Wahrig, ετυμολογικά προέρχεται από το ελληνικό *λήψη*, “Annahmen” (απαρ. λαμβάνειν). Στο DWDS θεωρείται επίσης ελληνικής προέλευσης.

β. Μακροδομή – (αγγλ. macrostructure, γαλλ. macrostructure, γερμ. Makrostruktur)

Όλα τα λεξικά παρουσιάζουν συγκεκριμένες πληροφορίες με τη μορφή καταλόγου. Ο κατάλογος των λημμάτων που περιέχονται σε ένα λεξικό ονομάζεται *μακροδομή*. Η «μακροδομή» μπορεί να καθοριστεί ως το διαταγμένο σύνολο όλων των λημμάτων και αποτελεί τη βάση για την κατάταξη των λέξεων σε έναν κατάλογο ή λίστα λέξεων με αλφαβητική σειρά ή σε μία θεματική διάταξη. Επίσης ορίζεται και ως η δομή της συνολικής λίστας, που επιτρέπει στον συντάκτη και στον χρήστη να εντοπίσουν τις πληροφορίες σε ένα έργο αναφοράς. Η λέξη είναι μεταφραστικό δάνειο από το αγγλ. macrostructure, υβριδικό σύνθετο [14].

γ. Μικροδομή – (αγγλ. microstructure, γαλλ. microstructure, γερμ. Mikrostruktur)

Είναι ο εσωτερικός σχεδιασμός μιας μονάδας αναφοράς. Σε αντίθεση με τον συνολικό κατάλογο λέξεων (μακροδομή), η *μικροδομή* παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες ως προς το λήμμα (κεφαλίδα), με σχόλια για τη μορφή και τις εννοιολογικές της ιδιότητες (ορθογραφία, προφορά, γραμματική, ορισμός, χρήση, ετυμολογία). Η λέξη είναι μεταφραστικό δάνειο από το αγγλ. microstructure, υβριδικό σύνθετο [15].

δ. Μεγαδομή – (αγγλ. megastructure, γαλλ. megastructure, γερμ. Megastruktur)

Τα λεξικά εκτός από τη μακροδομή και τη μικροδομή, περιέχουν και άλλες πληροφορίες, οι οποίες τοποθετούνται έξω από τη μακροδομή. Οι πληροφορίες αυτές αποτελούν το λεγόμενο *εξωτερικό μέρος* (*outside matter*), που περιλαμβάνει το μπροστινό θέμα, το ενδιάμεσο θέμα και το πίσω θέμα. Το εξωτερικό μέρος, όπως π.χ. η σελίδα του τίτλου, ο πρόλογος, η μέθοδος εργασίας που χρησιμοποιείται στο λεξικό, κάποια καθοδήγηση χρηστών, ένα σχολιασμένο παράδειγμα ενός χαρακτηριστικού λήμματος και οι συντομογραφίες, ονομάζεται *εισαγωγικό μέρος* (*front matter*). Το ενδιάμεσο θέμα το οποίο διακόπτει το συνεχές της μακροδομής, όπως π.χ. διάφοροι πίνακες, εικονογραφημένα θέματα ή επεξηγήσεις, αποτελεί το *ένθετο υλικό* (*middle matter*). Το εξωτερικό θέμα, το οποίο έπεται της μακροδομής, όπως π.χ. οι βιβλιογραφικές παραθέσεις, ονομάζεται *τελευταίο μέρος* (*back matter*). Η μακροδομή μαζί με το εξωτερικό μέρος του λεξικού αποτελούν τη *Μεγαδομή* (Megastructure) του λεξικού [15].

5 Αντί επιλόγου

Στην παρούσα εργασία εξετάσαμε βασικούς όρους της Λεξικογραφίας και της Λεξικολογίας σε ελληνικά και ξένα γλωσσολογικά εγχειρίδια και λεξικά. Διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι

γλωσσολογικοί όροι προέρχονται από αρχαίες ελληνικές λέξεις ή ρίζες. Πολλά λεξικά, ωστόσο, ελληνικά και ξένα, γενικά και εξειδικευμένα, δεν συμπεριλαμβάνουν όλους τους παραπάνω όρους, κυρίως αυτούς που αναφέρονται στη δομή του λεξικού.

6 Βιβλιογραφικές αναφορές

- [1] Αρβανίτη, Ανθούλα. «Η επίδραση της Ελληνικής στην Αγγλική Γλώσσα». *Ελληνική Διεθνής Γλώσσα*, 2010, τ. 3(80), 196-203.
- [2] Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Διαλογισμοί για τη γλώσσα και τη γλώσσα μας*. Καστανιώτης, Αθήνα, 2010, 129.
- [3] Ζερδέλη, Σοφία. «Η διδακτική μεθοδολογία Αρχαίων Ελληνικών σε Γυμνάσια Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης». *Ελληνική Διεθνής Γλώσσα*, 2010, τ. 3(80), 231-242.
- [4] Πετρούνιας, Ευάγγελος. «Γλωσσικές σχέσεις Ελλάδας και Δύσης». Στο: «*Η Ελληνική Γλώσσα*», ΥΠΕΠΘ, Αθήνα, 1995, 37-40.
- [5] Walter, Henriette. *Η περιπέτεια των γλωσσών της Δύσης*. Ενάλιος, Αθήνα, 2007, 65.
- [6] Mackridge, Peter. *Η Νεοελληνική Γλώσσα*. Πατάκης, Αθήνα, 1990, 429.
- [7] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1986, 62.
- [8] Τομπαΐδης, Δημήτριος. *Λεξικολογικά της Νέας Ελληνικής*. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1998, 27.
- [9] Μότσιου, Βικτωρία. *Στοιχεία Λεξικογραφίας*. Νεφέλη, Αθήνα, 1994, 18-20.
- [10] Ξυδόπουλος, Γιώργος. *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Πατάκης, Αθήνα, 2008, 22.
- [11] Quemada, Bernard. "Lexicology and Lexicography". *Current trends in Linguistics*, τόμος 9, 1972, 427.
- [12] Hausmann, F. J. "The training and professional development of lexicographers in Germany", in *Ison* (ed.), 1986, 101-110.
- [13] Bejoint, H. *Modern Lexicography*. Oxford University Press, 2000, 8.
- [14] Hausmann, F. & H. Wiegand. "Component parts and structures of general monolingual dictionaries: a survey", in *Hausmann et al.*, 1989, 328.
- [15] Hartmann, R.R.K. *Teaching and Researching Lexicography*. Longman, Harlow, 2001, 61

Κατάλογος Λεξικών

- *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), Θεσ/νίκη, 1998.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας, 1998.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας, 2009.
- Κρύσταλ, Ντέιβιντ. *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. (μ. Γ. Ξυδόπουλος), Πατάκη, 2003.

- Σακελλαριάδης, Γεώργιος. *Γλωσσολογικό Λεξικό*. Σαββάλας, Αθήνα, 2011.
- Hartmann R.R.K. & James Gregory. *Dictionary of Lexicography*, Routledge, 1998.
- Hornby, A. S. *Oxford Advanced Learner 's Dictionary*, Oxford University Press, 2010.
- *Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE)*, Longman 2005.
- WAHRIG G. *DEUTSCHES WÖRTERBUCH* 1994.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής (ON-LINE)*.

Σοφία Ζερδελή

Φιλολόγος-Υποψ. Διδάκτωρ Δ.Π.Θ.
Κ. Παλαιολόγου 33-35-Αλεξανδρούπολη-68100
Ηλ. ταχ.: sofizedeli@yahoo.gr